

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Jasna Jurkić

**Obilježja romantizma u putopisu Matije Mažuranića *Pogled u
Bosnu***

Završni rad

Mentorica: Doc. dr. sc. Dubravka Brunčić

Osijek, 2015.

Sažetak

U ovom radu analizirat će se pripadnost djela *Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića romantizmu. U samom *Uvodu* ukratko je navedeno sve što se unutar rada obrađuje. Unutar poglavlja *Književnopovijesna recepcija rada Matije Mažuranića* prikazane su recepcija i kritika putopisa kroz četiri povijesti hrvatske književnosti te dva pregleda hrvatske književnosti. Unutar potpoglavlja *O hrvatskom književnom romantizmu* pojašnjeno je zašto je romantizam najbolji naziv ove epohe te upotreba pojmova ilirizam i preporod kao prijelaznih rješenja. Navedene su osnovne razlike u odnosu europskog i hrvatskog književnog romantizma, temeljne odrednice poetike ovoga razdoblja te pojašnjena povezanost putopisa s motivom Bosne kao primjerom Orijenta. U potpoglavlju *Analiza romantičarskih elemenata* prikazana je sama analiza romantičarske poetike na primjerima iz putopisa *Pogled u Bosnu*. Unutar potpoglavlja potpoglavlja *Romantičarski pejzaž* posebice su izdvojena i dokazana četiri vida romantičarskog pejzaža koja razlikuje Aleksandar Flaker u svojim *Stilskim formacijama* te su izdvojene osnovne motivske opreke zastupljene u djelu, a prikazane su u potpoglavlju potpoglavlja *Hiperbolizacija motivskih opreka*. *Uloga narodnih pripovijetki* je potpoglavlje koje dodatno prikazuje pripovijetke kao odraz narodne tradicije te ističe njihovu važnost pri izgradnji proporcionalnog trajanja triju tematskih podjedinica putovanja (dolaska, boravka i povratka, prema Deanu Dudi). Na koncu je donešen zaključak o pripadnosti djela romantizmu te ulogi narodnih pripovijetki kao kulturalnih digresija čija je zadaća razbiti monotoniju djela i približiti folklornu tradiciju Bosne. Na samom koncu prikazana je literatura.

Ključne riječi: *Romantizam, putopis, Matija Mažuranić, Pogled u Bosnu, narodne pripovijetke*

1. Uvod

U ovom radu analizirat će se pripadnost djela *Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića romantizmu. Unutar poglavlja *Književnopovijesna recepcija rada Matije Mažuranića* bit će prikazane recepcija i kritika putopisa kroz četiri povijesti hrvatske književnosti te dva pregleda hrvatske književnosti. Bit će prikazan i dio promišljanja i zaključaka Deana Duda na temu ovoga djela koje je objavio unutar rada *Priča i putovanje*. Unutar potpoglavlja *O hrvatskom književnom romantizmu* bit će pojašnjeno zašto je romantizam najbolji naziv za ovu epohu te obrazložena upotreba pojmovi ilirizam ili preporod kao prijelaznih rješenja. Navest će se osnovne razlike u odnosu europskog i hrvatskog književnog romantizma te temeljne odrednice poetike ovoga razdoblja. Bit će pojašnjeni motivi putovanja i putnika te povezanost putopisa s motivom Bosne kao primjerom Orijenta. U potpoglavlju *Analiza romantičarskih elemenata* bit će prikazana analiza romantičarske poetike na primjerima iz putopisa *Pogled u Bosnu*. Unutar te analize ističe se oslanjanje putopisa na narodnu tradiciju, njegovo djelovanje kao primjer pionirskog putopisnog diskursa, odnos prema buđenju nacionalne svijesti te tipovi likova koji se javljaju unutar djela (kako ih je Bobinac opisao). Unutar potpoglavlja *Romantičarski pejzaž* posebice će se izdvojiti i dokazati četiri vida romantičarskog pejzaža koja razlikuje Aleksandar Flaker u svojim *Stilskim formacijama* te će se izdvojiti osnovne motivske opreke zastupljene u djelu, a prikazane u potpoglavlju *Hiperbolizacija motivskih opreka*. *Uloga narodnih pripovijetki* je potpoglavlje koje dodatno prikazuje analizu upravo tih pripovijetki kao važnog odraza narodne tradicije te ističe njihovu važnost pri izgradnji proporcionalnog trajanja triju tematskih podjedinica putovanja (dolaska, boravka i povratka, prema Deanu Dudi). Na koncu će biti donešen zaključak o pripadnosti djela romantizmu te ulozi narodnih pripovijetki kao kulturalnih digresija čija je zadaća razbiti monotoniju djela i približiti folklornu tradiciju Bosne. Na samom koncu bit će prikazana literatura.

2. Književnopovijesna recepcija rada Matije Mažuranića

O autoru, samom djelu i njegovoj važnosti pregledi hrvatske književnosti govore vrlo malo, dok četiri povijesti hrvatske književnosti nešto opširnije obrađuju ovu temu. Ipak, njihova procjena o važnosti i vrijednosti djela varira od autora do autora. Miroslav Šicel u svom *Pregledu novije hrvatske književnosti* donosi tek kratku zabilješku o Matiji Mažuraniću kao najmlađem bratu u obitelji Mažuranić. On je napisao samo jednu knjižicu *Pogled u Bosnu*, koja po konciznosti jezičnog izraza i stilu predstavlja jedno od najboljih djela što ih je u ovoj književnoj vrsti ostvario ilirizam, kako je na vrlo svjež i originalan način opisan javni i privatni život Bosne onoga vremena. (Šicel 1979:32) U svom djelu *Hrvatska književnost od početka do danas, 1100-1941.*, Slavko Ježić dosta je sažetiji, te se bilješka o autoru i djelu svodi na samo nekoliko rečenica. „Djelo Matije Mžuranića *Pogled u Bosnu* prvo je preporodno djelo pisano lijepim narodnim jezikom i prirodnim stilom koje se odlikuje realističkim prikazivanjem i zdravim sudom o onomu o čemu piše. Pripada među najbolju prozu hrvatskog preporoda.“(Ježić 1993:213) Preostala dva pregleda hrvatske književnosti (Šicelova *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća* te *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, nastao kao skupni rad akademika Gorana Rema i Helene Sablić–Tomić) ne donose nikakve bilješke na ovu temu. Dean Duda u svom članku *Matija Mažuranić: Pogled u Bosnu* istraživao je koncept po kojemu je Matija Mažuranić izgradio recimo tako „fabulu” putopisa. Djelo je napisano u tri dijela. Prvi predstavlja *Uvod*, drugi koji se zapravo može smatrati osnovicom djela *Put u Bosnu i natrag* te treći dio pod nazivom *Različite opaske o Bosni*. U *Uvodu* pisac daje motivaciju pisanja samog djela, dakle pojašnjenje kako i zašto je došlo do nastanka putopisa. A posljednji dio sačinjavaju piščeva razmišljanja i subjektivne prosudbe o zemlji i narodu koji je posjetio. One su zabilježene naknadno. *Put u Bosnu i natrag* se sastoji od triju tematskih podjedinica: *odlazak*, *boravak* i *povratak*. Svaka od tih podjedinica izgrađena je od sedam zapleta. Prema tomu, Duda zaključuje kako je u djelu podjednak razmještaj napetih dijelova narativnog materijala u svim sekvencama putopisne matice. To ukazuje na činjenicu kako je autor „u uhu” imao narodne pripovijesti, kao jedini oblik tradicije koju je mogao poznavati. Ovakva trodjelna konstrukcija zapleta (u središnjem dijelu) jednaka je građi zapleta u bajkama. (Duda 1998:155-183)

Miroslav Šicel u svojoj *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga I., Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750-1881)* o Mažuranićevu djelu govori kako je nastalo

u ranim fazama pokreta te kako pripada romantizmu. Navodi kako je M. Mažuranić jezičnu i stilsku razinu crpio na izvorima narodnog stvaralaštva. Ističe kako je ovo „vrhunsko književno ostvarenje u službi preporodnih napora oko buđenja i utvrđivanja nacionalne svijesti“ (Šicel, 2004:1299) te, iako ističe vrhunsku literaturnu vrijednost djela „taj putopisni 'biser hrvatske proze', kako ga naziva kritika“ (Šicel, 2004:132) svrstava na razinu pripovijetke. Unutar djela *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I., Književnost ilirizma* Antun Barac iznosi čak dva stava. On putopis kao vrstu koja se javlja i afirmira upravo u XIX. stoljeću, po vrijednosti i utjecaju smatra sekundarnom. Ipak, ističe i neke vrijednosti *Pogleda u Bosnu* kao što je ukazivanje na narodno značenje (budući da djelo potiče domoljublje). Putopis je značajan i jer je Ivanu Mažuraniću, bratu Matije Mažuranića, poslužio kao poticaj za pisanje epa *Smrt Smail-age Čengića*. Govoreći o književnoj vrijednosti djela, A. Barac ističe pustolovnost i napetost autorova stila te navodi kako se „stil Matije Mažuranića odlikuje zbitošću i preciznošću. On pripovijeda jednostavno, ne tražeći efekta, ali baš zato doima se snažno jer s par riječi zna karakterizirati ljude i situacije.“ (Barac, 1954:271) Iako navodi kritiku koju je utvrdio i u *Kolu* objavio Stanko Vraz rekavši kako je djelo „najbolja knjiga u doba ilirizma“ (Barac, 1954:209), pohvalivši time piščev narodni stil, on ističe kako su ipak *Putositnice* Antuna Nemčića najizrazitije djelo ove vrste, a *Pogled u Bosnu* M. Mažuranića djeluje „više kao informator o stanju u Bosni, nego kao književni spis“. (Barac, 1954:94) Barac dakle nije dosljedan u procjeni ovoga djela, budući da pronalazi književnu vrijednost, ali djelo ne vrednuje kao književni spis. Ivo Frangeš u djelu *Povijest hrvatske književnosti* smatra kako *Pogled u Bosnu* kao putopis pripada romantizmu, ali samu prozu, a time i ovu književnu vrstu, smatra sporednom za romantizam, te time ovo djelo kao i vrsta ne pripadaju kanonu. I. Frangeš također navodi i slaže se s opaskom Stanka Vraza koja je dio Vrazove kritike *Pogleda u Bosnu* kojom Vraz odobrava činjenicu kako za dobro pisanje ne moraš biti učen. „Sposobnost promatranja i neprisiljeno pučko pripovijedanje“ (Frangeš, 1987:144), Frangeš ističe kao glavnu i najvrjedniju crtu stila Matije Mažuranića. Djelo po njemu zbog svoje slikovitosti i piščeve lakoće iznošenja viđenoga i doživljenoga ima vrijednost, ali i dalje smatra kako „Matija doista piše izvješća, a što mu ispod pera izlazi prvorazredna proza, - nikud bolje!“ (Frangeš, 1987:160) te time pokazuje kako djelo ne priznaje kao izrazito vrijedan putopis.

Slobodan Prosperov Novak kao autor *Povijesti hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas* također donosi, iako dosta kratko, svoju procjenu Matije Mažuranića i njegova prvijenca *Pogled u Bosnu*. Navodi kako djelo pripada romantizmu te daljnji naglasak stavlja na Mažuranićev stil i utjecaj njegova stila na buduće generacije. Ističe kako su „živi jezik i

vrlo skladna fraza ono po čemu je M. Mažuranić jedan od najboljih hrvatskih prozaičkih stilista“. (Novak, 2003:202) Novak, slažući se u ovom stavu s Frangešom, također smatra kako Matija Mažuranić pišući ovaj putopis zapravo nije imao namjeru pisati književno djelo. Tomu stavu u prilog ide i činjenica kako je Mažuranić po zanimanju bio kovač te kako je ovo njegovo jedino djelo. „On nije imao nikakva formalnog obrazovanja niti se tanašna knjižica ovog literarnog diletanta željela takmiti s tzv. visokom književnošću.“ (Novak, 2003:202) Novak ističe kako je Mažuranić pisac koji je uspaljenost ilirskih domoljuba vratio gdje joj je mjesto budući da „nije volio ilirsku plakatsku frazu te nema patriotskih ispada niti on u svojoj knjižici želi nekoga nešto podučiti. Zapažanja se čitaju kao dnevnik bez pokazivanja pristranosti političkim temama“. (Novak, 2003:203) Ovim Novak želi istaknuti kako je Mažuranić utjecao na mlade. On im je pokazao kako prije svega trebaju raditi na stilu, stvaranju efikasnih i snažnih slika te i u prozne tekstove unijeti svoj glas. Tako i toliko o djelu govore književne povijesti i pregledi novije hrvatske književnosti.

3. Obilježja romantizma u putopisu Matije Mažuranića *Pogled u Bosnu*

3.1. O hrvatskom književnom romantizmu

U ranijim povijestima hrvatske književnosti kao što je na primjer *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I., Književnost ilirizma* Antuna Barca iz 1945. godine ili *Hrvatska književnost od početka do danas, 1100-1941* Slavka Ježića koja je objavljena 1993. godine veliki dio književne produkcije hrvatskog književnog romantizma bio je pokriven pojmovima ilirizma i hrvatskog narodnog preporoda koji su se koristili kao jednako važan naziv za ovo knjiženopovijesno razdoblje kao i književnopovjesni naziv romantizam. Kasniji autori poput Ive Frangeša, Mirka Tomasovića, Dubravka Jelčića te Miroslava Šicela postupno uvode književnopovijesno pojmovlje za oznaku toga dijela književne produkcije. Dubravko Jelčić u knjizi *Hrvatski književni romantizam* pojašnjava kako je postojao strah od pojma romantizam, te kako je književnim povjesničarima pojam ilirizam bio puno draži zbog povijesnog položaja Hrvata. Kako Jelčić navodi, *hrvatski književni romantizam* bi bio najbolji naziv za ovo razdoblje jer „ova sintagma ponajbolje ističe zajedničke i posebne osobine ove literature“ (Jelčić, 2002:54) U djelu *Hrvatski putopisi romantizma* Ante Franić donosi periodizacijsku shemu hrvatskog književnog romantizma Aleksandra Flakera¹, kao najbolji primjer periodizacije. U ilirizmu kao pokretu Hrvati doživljavaju oživljavanje i borbu za nacionalnu svijest, kao i svi veliki europski narodi. Time se dokazuje da Hrvatska nije otok, nego je povezana s Europom. *Cio ilirizam – ako se obuhvati i vrijeme od 1843.-1848.- trajao je u svemu 14 godina* (Barac, 1954:49) te je uspio ostvariti književno jedinstvo među Hrvatima, stoga se može smatrati uspješnim. Jelčić također ističe i razlike hrvatskog u odnosu na europski romantizam. Europski romantizam bitno određuje individualizam koji vodi u melankoliju, zasićenost, pesimizam. Međutim hrvatski književni romantizam ističe zajedništvo, samopouzdanje i vjeru u budućnost, stoga tu

¹ Prema periodizacijskoj shemi A. Flakera romantizam se dijeli u dvije epohe *romantizam* i *realizam*. *Epoha romantizam* se nadalje dijeli u tri razvojne faze: *Doba ilirizma (1835-1850)*, *Doba u znaku apsolutizma (1850-1863)* te *Šenoino doba (1865-1881)*. Periodizacijsku shemu ovoga razdoblja nude i drugi autori poput Mirka Tomasovića i Dubravka Jelčića.

nema mistike, ironije i svjetske boli. Jedan od tematskih fokusa hrvatskog književnog romantizma je domoljublje, dok je u europskom književnom romantizmu ono dakako važan, ali ne i središnji motiv, budući da tu ulogu preuzima ljubavna tematika. Domoljubni motivi se u oba književna romantizma odražavaju kroz povijesne motive, jezik, identitet i izgradnju nacije, a lirika je njihov dominantni rod. „Domorodstvo u nas nije poprimilo obilježja raskida s civiliziranom Europom, već je naprotiv motiviralo na premošćivanje jaza i dostizanje njenih kulturnih tečevina.“ (Tomasović, 2002:7) Međutim, kako europski tako i hrvatski romantizam predstavlja i period procvata proze. Nastaje putopis kao potpuno nova prozna vrsta. Pionirski putopisni diskursi primjer su spajanja romantičarske egzotike i autobiografičnosti, ako dvaju osnovnih odrednica romantizma. U sklopu romantičarske poetike važno je istaknuti ulogu pejzaža. Kako Flaker u svojim *Stilskim formacijama* ističe, pejzaž u romantizmu nije puko navođenje lokacije, nego je predstavljen kao duša koja doživljava prirodu. Neki od vidova pejzaža koji se posebice ističu su: šumski pejzaž, prikazi mora, grobalja, ruševina te panoramski pogledi. Uz nezaobilazne motive prirode, jako važni su i motivi ljubavi te elementi fantastičnog. Razlog zbog kojeg je upravo motiv ljubavi stekao tako iznimno mjesto u književnosti romantizma povezan je s „pravom da se čovjekova ljubav ravna prema izboru vlastita srca...Jedna od glavnih krilatica romantizma moglo bi se stoga navesti i razbuktavanje erotskih strasti.“ (Bobinac, 2012:274) Elementi fantastičnog, čudnovatog, mračnog i zastrašujućeg svoj uzor i oslonac nalaze u narodnoj tradiciji, koja obiluje novim motivima. Ipak, oslanjanje na tradiciju ne odražava se samo na tematskoj razini nego i na formalnoj. Na primjer narodni epski deseterac postaje ustaljen stih epova. Uz slobodnu ljubav i fantastiku, u ovom razdoblju razvijaju se i različiti tipovi tipičnih romantičarskih likova. Tako Bobinac razlikuje dijabolične likove, dvojnike, androide, Prometeja, Narcisa, Ahašvera, bajronske likove te likove umjetnika. Ipak, nisu svi tipovi likova podjednako zastupljeni u hrvatskom romantizmu. Kako je Flaker utvrdio, tematska razina romantičarskih djela najčešće se zasniva na dvočlanim oprekama. Opreke dobra i zla, nemira i spokoja, svjetla i tame vrlo su učestale i pomažu izgradnji nemira, zasićenosti i pesimizma kao odrednica romantizma. Istok kao misterij vrlo je izražen u europskom romantizmu. Tema Istoka, Orijenta, u hrvatskoj književnosti modificirana je u skladu sa specifičnim društveno-povijesnim prilikama. Orijent kao tema ostvaruje se u dva vida: kao tema u djelu *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića ili kao hajdučko-turska novelistika. Putovanje u Bosnu kao dio Orijenta neiscrpna je tema hrvatskih, ali i europskih romantičara. Upravo o tom motivu putovanja govori Krystyna Pieniżek-Marković u knjizi *Hrvatski romantičari otkrivaju Bosnu*. Prema A. Franiću narodna, vjerska i kulturna raznolikost, složene društvene prilike, mnoštvo protuslovlja kao

rezultat tih raznolikosti te niza političkih i socijalnih neprilika doprinijeli su shvaćanju Bosne kao zemlje čudnovatih ljudi i još čudnovatijeg življenja. Taj se dojam u romantičarskim putopisima dodatno pojačavao turcizmima koji im daju bosanski kolorit. „U naslovu svakog teksta koji opisuje odlazak i putovanje po Bosni upotrijebljena je riječ put ili njene izvedenice. Možemo dakle postaviti uvodnu tezu da je doista sam put (po Bosni) i iskustvo prostora najveći izazov, a ritam naracije i njezina struktura – početak, trajanje, kraj – podređeni su kretanju i kategoriji prostornosti.“ (Pieniżek-Marković, 2014:282) U romantičarskim putopisima autor je lualica, nomad. „On je osamljeni junak, stalno na rubu života i smrti, opsjednut romantičarskim orijentalizmom i rodoljubno-prosvjetiteljskim pragmatizmom, prepušta se porivima srca i razuma. Isprepliće znanstveno-istraživačke i avanturističke pobude.“(Pieniżek-Marković, 2014:285) Prema Pieniżek-Marković putniku koji putuje Bosnom moguć je pogled izvana te maskirni pogled na Bosnu. Zbog pogleda izvana putnik u svoja djela upisuje autoportrete. Oslikava spretne, lukave, vješte, hrabre, bistre i znatiželjne subjekte te *konverzaciju čovječanstva* koja se u slučaju putnika ne može posmatrati samo metaforično. Putnik postaje i antropolog i etnolog koji uočava podjele i razlike te kulturu i baštinu naroda i zemlje. Maskirni pogled omogućava opis ugroženosti i nepouzdanja koje putnika prate na svakom koraku. Ljudi u Bosni smatraju se jadnim zarobljenicima. Slika Bosne koja šuti najčešći je njen prikaz te simbolizira gubitak subjektiviteta njenih stanovnika. Upravo jer za Hrvate Bosna predstavlja državnu granicu Istoka s kulturnog aspekta to od prvih susjeda stvara strance, a konkretan se čovjek ne može izdvojiti iz stereotipa. Kao jedini put ka modernizaciji Bosne navodi se kolonijalizacija od strane zapada.

3.2. Analiza romantičarskih elemenata

Romantizam kao pokret teži ka ispunjenju krilatice “ Umjetnost nad životom”, prema tomu pisac je kreator djela. pisci otvaraju svoju dušu te pokušavaju slušatelja podrediti svome osjećaju života. A to najbolje uspijevaju ispuniti ukoliko su autobiografični. Ovo je djelo po žanrovskom određenju putopis, dakle pisac doslovno bilježi svoje doživljaje i razmatranja prolazeći krajolikom. Stoga je segment autobiografičnosti, kao tipične odrednice romantizma u potpunosti ispunjen. Ovo djelo predstavlja prvi cjeloviti putopisni tekst sredine devetnaestog stoljeća, u Hrvata. A prema književnoj retorici može se pročitati i kao pustolovni roman. Putopisi su bili jako popularni i u svjetskoj književnosti četrdesetih do sedamdesetih godina, što pokazuje povezanost djela s kulturnom scenom Europe. Ujedno prikazuje i procvat proze, budući da je do toga vremena za romantičare lirika zauzimala vodeće mjesto njihova stvaralačkog izraza. Pišući ovaj putopis u sklopu njegove kompozicije, kako i Duda naglašava, očita je sličnost s kompozicijom bajki. To pokazuje kako je pisac bio dobro poznao narodnu tradiciju, a oslanjanje na takvu također je jedna od osnovnih karakteristika romantizma.

Pisac se ovim putovanjem uputio u, za njegovo vrijeme, nepoznatu i još neistraženu zemlju. Bosna je rano pala pod vlast Turaka te postala zabranjeno područje za putnike koji nisu pripadali Osmanskom carstvu. Njena kultura, običaji, prostranstva i patnje naroda u potpunosti su nepoznati Hrvatima koji u sklopu Habsburške Monarhije žive potpuno drugačijim životom. Za njih je Bosna dio dalekog i nepoznatog Orijenta. Tako poznavajući kulturnopovijesno stanje za sam putopis možemo reći kako pomalo nalikuje putopisnoj literaturi sjevernoameričkih putnika, zvanj pionirski putopisni diskurz². U ovakvim diskurzima prikazuje se nova kultura s drugačijim komunikacijskim pravilima. Pisac je u ulozi pridošlice, uljeza, neprijatelja te se pokušava snaći u neravnopravnom/nezavidnom položaju u koji je došao zbog kulturnih razlika. Upravo u takvoj situaciji našao se i Matija Mažuranić. Tekst je zahvaljujući koncentraciji zgoda iznimno napet. Glavni junak nema neki čvrsto određen cilj, u glavnom je bez novaca i često gladan. „Ja još danas nisam ništa okusio, osim što sam jutros pio rakiju u Karlovcu, a sobom nisam ponio ni jedne zemičke.“(Mažuranić 1992:194) Ovaj citat izdvojen je s početka junakova putovanja. Iz područja oko Zagreba krenuo je na put u Bosnu. Put mu je nepoznat. Luta prema savjetima ljudi koje susreće, a gladan je i bez novaca. Hrani se onim što mu daju dobri ljudi koji ga

² Opširnije o ovoj problematici usp. Bobinac (2012.).

prime preko noći na spavanje. Ta sličnost očituje se u iznimnoj napetosti radnje cijelog djela, lutanju bez cilja, gladi za vrijeme lutanja te eliptičnom i sažetom izričaju. Primjer toga je i citat: „Ja gledajući što se radi i nevješt tomu običaju ostao sam lijepo gladan“ (Isti, 1992:209), gdje glavni junak sjedeći za trpezom među Turcima, nevješt u grabljenju i doslovnoj borbi i otimanju za hranu, ostaje gladan, a budući da je stranac nema pravo ništa reći jer se svaka kriva riječ može iskoristiti protiv njega, što je dokaz napetosti u djelu.

U vrijeme romantizma na karti Europe uočljivo je buđenje nacionalne svijesti mnogobrojnih naroda pa tako i u Hrvata. Matija Mažuranić podnaslovom ovoga djela *Iliti kratak put u onu krajinu učinjen 1839.-40. Po jednom domorocu* ističe kako u Bošnjacima kršćanima gleda braću istoga, sveslavenskoga stabla, a u Turcima mrske porobljivače. Unutar Bosne postojala je također jaka nacionalna svijest. „U Bosni se kršćani ne smiju zvati Bošnjaci: kad se reče Bošnjaci onda muhamedovci samo sebe razumiju, a kršćani su samo raja bošnjačka, a drukčije vlasi; Bošnjaci i Osmanlije, premda su muhamedovci i jedni i drugi, opet se mrze strašno kao prava nebraća. Bošnjak mrzi na Osmanliju jerbo kaže da nema pod nebom gadnijega čovjeka, a Osmanlija kaže da su Bošnjaci poturice.“ (Isti, 1992:231) Dakle točno se znalo tko komu pripada i da nije isto biti poturica, pravi Turak ili pak kršćanin.

Prema Bobincu, koji je temeljito prikazao tipove likova koji se javljaju u romantizmu, u ovom djelu zastupljeni su dijabolični likovi. Njih uglavnom predstavljaju Turci. „Evo naš aga, ovaj nas može sad svih ovdje posjeći koliko nas ima! To se razumijeva da i ovoga tuđanina može posjeći.“ (Isti, 1992:208) Dakle razbojstvo, incest, ubojstvo najbližih članova obitelji, prema Bobincu, česta su zločinstva tih demonskih likova što u sebi nose tu neku vrstu pakala i uništavaju sve što im stane na put. „Svaki čovjek je vlastan ubiti svoju ženu kad hoće i svaki gospodar svoga slugu, za najmanju pogrešku, osobito ako je kršćanin.“ (Isti, 1992:243) Prema ovom citatu vidljivo je kako unutar djela u biti ne treba tražiti konkretan, jedan primjer dijabolična lika. U Osmanskom Carstvu uviđa se jedna dijabolična atmosfera Turaka, koji sebe postavljaju na mjesto velikoga suca.

3.2.1. Romantičarski pejzaž

Kao važna karakteristika romantizma, kako navodi Flaker, izdvaja se romantičarski pejzaž. Pejzaž u romantizmu nije puko navođenje lokacije, nego je predstavljen kao duša koja doživljava prirodu. Takav odnos prema prirodi izvodi se iz prošlosti, odnosno romantičarskog odnosa prema pastoralu ili idilu.

Postoji nekoliko vidova pejzaža kao što je noćni pejzaž³ kojim se prikazuju lutanja i izgubljenost glavnog junaka. Takva uloga pejzaža u djelu se najčešće ostvaruje kombinacijom motiva noći i šume „Ali je šuma gusta, a po njoj su klade i jaruge, pak ne možem znati idem li uprav ili uokolo. Na tri mjesta sam sretio čopor nekakove zvjeradi, koja kako opazi da sam čovjek, odmah se razbježi na sve strane.“ (Isti, 1992:223) Ovaj citat prikazuje piščev dolazak, kada pokušava pronaći pravi put te oko Krajine pokušava preći rijeku i ući u Bosnu.

Sljedeći oblik pejzaža karakterističan za romantizam, prema Flakeru, je motiv mora. Za hrvatsku književnost je karakteristično pomanjkanje motiva mora u književnosti romantizma do pojave stvaralaštva Petra Preradovića. Ipak u ovom djelu postoji jedan motiv mora: „Ja jedan čas vozim, a čas bacam vodu napolje, kad na jedamput pade magla da se neviđaše ništa nego voda po kojoj se vozim: na to poče puhati i nekakav opak vjetar, a na vodi počmu se valjati talasi kao da bi na moru.“ (Isti, 1992:197) Ovim citatom prikazan je dio fabule u kojem glavni junak u blizini Biograda lađicom prelazi rijeku Dunav kako bi napokon ušao u Bosnu. U sred toga pothvata podigla se oluja, magla je umanjivala vidljivost, a rupa u lađici još više onemogućavala napredak. U ovom dijelu rijeka je opisana kao okrutno more koje svoje mornare u sred oluje zapljuskuje i vuče ka dnu. Samo rijetki prežive te vjetrovite udare te se ukoliko imaju sreće, kao ovdje glavni junak, nasuču na kakav otok, u ovom slučaju drugu stranu rijeke. Uloga ovakvog prikazivanja rijeke kao mora je pojačavanje strasti te simboličkog prikaza ulaska u novu zemlju u kojoj vrijede nova pravila i u kojoj je čovjek prisiljen oslanjati se samo na sebe, te se mora boriti za vlastiti opstanak.

Romantizam je poznat i po tomu kako vrlo često opisuje bjelinu i osamu motiva groblja. U ovom djelu taj motiv dosta je čest „Pak se bijele kamena turbeta prema suncu kao labudovi.“ (Isti, 1992:205) U ovom citatu spojen je motiv pejzaža i povezanost s narodnom tradicijom jer je citat pisan narodnim desetercom. Izdvojen je iz opisa grada Sarajeva, njegovih vijugavih ulica i dijelova grada u koje nitko ne smije zavirivati. Tu prikazuje kulturnu razliku Hrvatske i

³ Opširnije o vrstama romantičarskih pejzaža može se pronaći u djelu *Stilske formacije* Aleksandra Flakera (1976.).

Bosne, jer u Hrvatskoj prostor između kuća povezuju tržnice i trgovi, a po Bosni se bijele spomenici (budući da muslimani svoje pokojnike pokapaju u vrtove i dvorišta, a ne na organizirana groblja).

Panoramski pogled i motiv ruševine također zauzimaju važno mjesto u oslikavanju romantičarskog pejzaža. Takav jedan slikovit prikaz nalazi se pri opisu Nove Kasabe, mjesta pored kojeg pisac prolazi u svome povratku u Hrvatsku, na koji je krenuo preko Drine. „Ovo mjestance (ves) meni dopalo jako...cijela okolica se vidi, rekao bi, kao jedan vrt, a posred vrta Kasaba do rijeke Jadra. Preko rijeke je bio kamen most, koji su negda kako kažu, kauri zidali, nego mu se je jedno lice porušilo, a ovo drugo lice je još ostalo koliko može konj za konjem i čovjek za čovjekom prolaziti, ali strah me je da neće ni to kod Turaka dugo trajati.“ (Isti, 1992:220) Ovaj, kao i mnoge druge opise pejzaža autor je ukomponirao tako da nam prenese jedno opće mišljenje Europe u vrijeme romantizma prema kojem Turci nisu donijeli ništa dobro. Oni se prikazuju samo iz jedne perspektive, kao strašni tlačitelji naroda koji ništa ne grade te samo iskorištavaju narod i prirodna bogatstva.

3.2.2. Hiperbolizacija motivskih opreka

U svojim *Stilskim formacijama*, Flaker ističe i hiperbolizaciju mnogobrojnih opreka kao jedno od glavnih obilježja romantizma. Te opreke u samom djelu pridonose izgradnji crno-bijele tehnike karakteriziranja, kako likova tako i općenito naroda, kulture i stanja unutar jedne države. Turci su u ovom djelu oličenje zla, a hajduci pobornici dobra, koji oslobađaju narod poreza i pomažu seljacima. U djelu nisu navedeni mnogobrojni primjeri Turaka koji čine ikakvo dobro nekomu tko nije „njihov”. Takav stav jedne kulture doprinosi vrlo jednostavnoj izgradnji opreke nemira i spokoja, koju ističe Flaker. To je vidljivo u citatu „Ali kad mi jedno dijete lupi blatom u obraz ter mi i desno oko zamaže, onda mi uzavre srce, pak bacim onom toljagom koju sam nosio onamo među djecu.“ (Isti, 1992:210) Posljedica ovakvog postupka, koji je glavni junak počinio šetajući se sarajevskim ulicama, je smrt, jer ni jedan katolik ne smije ništa reći niti učiniti turskoj djeci, time se istovremeno usprotivio cijeloj turskoj i očevi te djece imaju pravo ubiti ga smjesta. Dakle jedan kršćanin, nevažno bio stranac ili „domaći”, nije mogao mirno i spokojno živjeti jer je smrt vrebala na svakom koraku.

Opreka ropstva i slobode također je vrlo dobro prikazana „Vidit ću što će on sada radit, hoće li se vratit kući ili me je samo prevario, pak misli ostat ovdje, u Sarajevu, ako ostane ovdje udarit ću mu batine i uzet ću ga opet u službu.“(Isti, 1992:216) U ovom dijelu glavni junak traži od paše otpust sa službe kako bi se mogao vratiti kući i liječiti. Te godine u Bosni je vladala prejaka zima te su vojnicima prsti odumirali i otpadali. Kako se i sam počeo razboljevati, pisac je odlučio napustiti službu. Paša koji mu je postao nešto poput dobra prijatelja u ovom trenutku pokazuje svoje pravo lice. On je u prvom redu upravitelj svoga pašaluka, a tek nakon toga prijatelj, stoga prvo misli na državu i svoj ugled. Izbatinao bi pisca i zauvijek ga ostavio na službi u slučaju da on zaista nije napustio državu, nego ostao u Sarajevu kako bi se oporavio i razgledao zemlju kako je prvotno zamišljao.

Dakle život i smrt nikad nisu bili tako blizu jedno drugome kao u vremenu opisanom u djelu. Život katolika je bezvrijedan i gasio se iz mnogobrojnih nečasnih razloga. Ta opreka preživljavanja i smrti očita je i na ovom primjeru: „Omer-čauš na jedamput izvadi sablju pak potrčki k meni na konju i kaže: Nesrećniče! Bolje bi ti bilo da ti je majka kamen rodila nego što je tebe!“ (Isti, 1992:213) Ovim riječima još jednom je prikazana mržnja i omalovažavanje kršćana, ipak u ovoj konkretnoj situaciji pisac je svoju glavu umalo izgubio poradi ljubomore na radno mjesto i dobar ugled koji je zadobio, iako je stranac.

3.2.3. Uloga narodnih pripovijetki

Unutar kompozicije cjelokupnog djela *Pogled u Bosnu* ističe se devet narodnih pripovijetki koje se zbog svoje slabe motiviranosti i fragmentarnosti mogu promatrati kao zasebne epizode. Te epizode imaju ulogu osigurati podjednako trajanje sve triju tematskih podjedinica putovanja dolaska, boravka i povratka (kako Duda pojašnjava razvoj „fabule” u radu *Priča i putovanje*). One također, ublažavaju ozbiljnu atmosferu djela te ironičnim narodnim humorom opuštaju čitatelja te mu približavaju kulturu i neukost naroda koji se prikazuje. Jedan od osnovnih motiva romantizma dočaran je pripovijetkom o Ašik-mahali. Beskonačna ljubav prikazana je iz dvaju različitih romantičarskih perspektiva. Vid romantičarske ljubavi prikazan je primjerom Mehmeda i Fate. „Fata videći njegovu goruću ljubav, pane na njega i hotijaše samo njegovo slatko ime da izusti, ali srce joj se od tuge raspukne.“(Isti, 1992:206) Fatina i Mehmedova ljubav je utoliko romantičarska jer predstavlja slobodan izbor obaju ljubavnika. Ona je beskonačna i apsolutna. Bez obzira na smrt trajat će i na drugome svijetu, a sami ljubavnici su se poznavali i prije upoznavanja. Osjećali su predodređenost jednoga samo za drugo. Nasuprot tomu prikazana je i čista strast koja nema straha ni pred ubojstvom. „Ako ima jako lijepu ženu, tako Turci najprvo gledaju da njega ubiju, a poslje š njegovom udovicom rade što oni znaju.”(Isti, 1992:206, 207)

I motiv srca i motiv dvojnika nezaobilazni su pri opisu romantičarske motivike. Oni su prikazani pripoviješću o vještici babi koja čupa srca i ima doslovnu moć pretvaranja u dvojnika. „Tko god jim se zamjeri, one jim neviđenim načinom iskopaju srce pak izjedu, a on mora do dva-tri dana umrijeti jer ne ima u njemu srca.”(Isti, 1992:225) Srce je u romantizmu znak goruće ljubavi i hiperbolizacije toga osjećaja. Često se povezuje s vatrom i toplinom, kako je to opisano u epizodi o Ašik-mahali. Ono je istovremeno dio čovjeka bez kojeg se ne preživljava, a u tom doslovnom značenju prikazano je u ovom primjeru. Motiv dvojnika je također vrlo važan. Najpoznatiji svjetski dvojnici (kao likovi) nastaju upravo u romantizmu. U samoj poetici, prema Bobincu, saznajemo kako se ta podvojenost ličnosti najčešće odnosi na podvojenost u psihi lika, iako u nekim svjetskim primjerima likova to biva dodatno naglašeno i promjenom vanjštine. U ovom primjeru praznovjerja zastupljena je samo promjena vanjštine zla u svrhu prikrivanja i osiguravanja opstanka vještica. Dakle ovaj motiv se ne može uzeti kao potpuni, ali svakako djelomični primjer motiva dvojnika. Uz vještice, motiv fantastičnog očigledan je i u pripovijesti o topdžiji kaurskom i Zelenku. U ovoj epizodi

u jednom vodenom pejzažu kao da vreba čudovište. „Pošto su Turci došli u grad, a Zelenko najedamput skoči u Drinu i svaki put kad hoće međ Turčinom i Kauri rat, onda Zelenko u vodi strašno ruče.” (Isti, 1992:221) Dakle uz top kao vodeno čudovište ovdje su prikazani i dijabolični likovi. Oni su doslovno došli iz pakla te ubijaju po stotinu Kaura od jednom. „Ali kad dođoše na Krvavac, ondje iziđe pred njih nekakova đavolska vojska na konjima: svakom konju liže iz ustiju plamen, a svakomu konjiku visi donja čekljust do zemlje, a gornja mu se preko glave zavratila.” (Isti, 1992:221) Ovakva fantastika doprinosi opuštanju realnog tona putopisa, ujedno svjedoči o velikom praznovjerju Turaka kao naroda.

Preostale epizode uvode motiviku hajdučko-turske novelistike. Krešimir Nemeć u svom radu *Poetika hajdučko-turske novelistike* pojašnjava poetiku hajdučko-turske novelistike te navodi kako su u ovakvim proznim formacijama karakteristični klišeizirani likovi, događajne sheme, oblici naracije te ideološka podloga⁴. Primjer takve epizode je pripovijest o romanijskim hajducima. „Tamo kraj puta visi jedna stijena, prilična jednom pristrišku, ondi je kažu uvijek Novakova, Radivojeva i Grujičina straža sidjela. Oni su bili silni junaci, a pribivali su u nekih pećinah na romaniji.” (Isti, 1992:217) Hajduci su i ovdje oličenje dobra. Oni zbog nepravde režima protiv kojeg se bore moraju boraviti u šumi. Skrivaju se od Turaka koji ih traže i predstavljaju zlo. U samoj epizodi ne postoje likovi koji nisu ovako crno-bijelo oslikani, dakle nema prelaska s jedne na drugu stranu. Jedina razlika u odnosu na hajdučko-tursku novelistiku je u tome što ovdje na koncu hajduci umiru i gube svoju planinu Romaniju, koja biva spaljena kako se više nikada hajduci u njoj ne bi skrivali. Pripovijest o Banjalučaninu i Dervišu vrlo slikovito prikazuje realno stanje u društvu te činjenicu kako ipak nisu samo Turci oni koji čine nedjela. „A svoj Banjalučanin onda potegne pištolj i udari derviša u srce, ter kod njega nađe lijepo tri stotine žutih dukata. Tada ga povuče kraj drumu u jarugu i krv začaprka u sušanj, a njegova konja otpravi pustopašice.” (Isti, 1992:237) Ovo je jedan od vrlo rijetkih trenutaka prikazivanja crne strane naroda, koji i sam počinje živjeti krivi moral kako bi preživio. Na koncu, pripovijetka o Milošu Obiliću primjer je povezivanja motiva hajduštva i fantastike. „Dok je Miloš to izradio, nađe se nekakva baba vlahinja, koja bijaše vještica i nauči ono što je nekoliko Turaka koji se bijegom bijahu spasili, kako će Miloša uhvatiti živa.” (Isti, 1992:245) Miloš Obilić predstavlja jednog od najuspješnijih boraca od strane „Švaba”.

⁴ Prema K. Nemeću poetika hajdučko-turske novelistike svodi se na klišeizirane likove koji su samo goli aktanti, čija se imena mijenjaju, ali čija funkcija ostaje ista. Četiri osnovne funkcije tih likova u djelu su: dobra, čista i plemenita kršćanka, hrabri hajduk koji se bori za pravdu, Turčin ili poturica kao silnik i tiranin te pomagač. Četiri su klišeizirane događajne sheme koje se ponavljaju. To su: ljubav između mladića i djevojke koji su razdvojeni različitim vjerama, priča o hajduku koji se zbog nepravde odmeće u šumu, turski zulumi i narodni otpor te djevojka između dva mladića koji se bore za njenu naklonost. Klišeizirana ideološka podloga očituje se u tri oblika: turkofobija, ideja pomirbe i tolerancije te afirmativan stav prema hajducima.

On je prema predaji sam rasporio sultana nožem i onda počeo poražavati cijelu tursku vojsku na Kosovu, ali evo poražen je poradi jedne vještice koja je ovdje predstavnik fantastike. Ova pripovijest je važna jer u kulturološkom smislu prikazuje odnos Turaka prema naprednijoj kulturi zapada. Oni su začuđeni činjenicom, da „Švabo” zapisuje sve bitke protiv Turaka, broji poraze i pobjede te broji stradale. Takav napredak uspoređuju sa svojim prepjevavanjima slavnih borbi u narodnim pjesmama.

4. Zaključak

Ovim završnim radom pokazano je kako djelo *Pogled u Bosnu* Matije Mažuranića obiluje romantičarskim elementima, stoga se svakako može uvrstiti među djela koja predstavljaju hrvatski romantizam. Temeljna obilježja romantičarske poetike koja su zastupljena u djelu su izdvajanje Istoka kao velike romantičarske teme, naglašavanje važnosti pejzaža, hiperbolizacija motivskih opreka te uloga usmenoknjiževne tradicije. O važnosti devet narodnih pripovijetki ukomponiranih u ovo djelo zaključila bih kako ih je autor u kompoziciju djela uvrstio kako bi fabulu učinio zanimljivijom i manje ozbiljnom. Unutar drugog poglavlja djela *Put u Bosnu i natrag* iznešeno je lice zbilje, a njezin odraz u piščevu obzorju prikazan je u trećem poglavlju *Različite opaske o Bosni*. U djelu se stvarno i fiktivno vrijeme preklapaju. Mirnoća i klasična građa (uvoda, razrade i zaključka) krajnje su racionalan način izgradnje kompozicije. Razlog tomu je jednostavan. Pisac ne bi mogao preživjeti ukoliko bi pustio maha srcu. Stoga, ove umetnute pripovijetke imaju ulogu ublažavanja ozbiljnosti situacije, te poticanja interesa čitatelja. One najbolje prikazuju kulturu naroda. Odaju i njegovu okrutnost i priprosti humor. Na neki način one su druga strana medalje stvarnog života. Kroz njih je očito veliko praznovjerje Turaka koje i domaći puk usvaja, prikazani su i hajduci koji ovdje mogu doživjeti i neuspjehe te orijentalna ljubav koja nadvaldava granicu svjetova. Sve ovo se može promatrati kao piščev poklon čitatelju u želji za što slikovitijim i detaljnijim prikazom zemlje koju je on sam, bez obzira na sve užase, uspješno zavolio.

5. Literatura

Predmetna literatura:

Mažuranić, Matija 1992. *Pogled u Bosnu*, Zagreb, Konzor

Stručna literatura:

Barac, Antun, 1954. *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije, Knjiga I., Književnost ilirizma*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 37, 49, 94, 269

Bobinac, Marijan, 2012. *Uvod u romantizam*, Zagreb, Leykam international

Duda, Dean, 1998. *Priča i putovanje*, Zagreb, MH, str. 155-183. i 216-251.

Flaker, Aleksandar, 1976. *Stilske formacije*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber

Frangeš, Ivo, 1987. *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, Cankarjeva založba, str. 160

Franić, Ante, 1983. *Hrvatski putopisi romantizma*, Zadar, Narodni list, str. 15

Jelčić, Dubravko, 2002. *Hrvatski književni romantizam*, Zagreb, Školska knjiga, str. 53-55

Ježić, Slavko, 1993. *Hrvatska književnost od početka do danas, 1100-1941*, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske

Kolanović, Maša, „Mažuranić, Matija“, u knj. *Hrvatska književna enciklopedija*, Čakovec, Zrinski d.d., 2009., str. 52,53

Nemec, Krešimir, 1998., *Dani Hvarskog kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu Vol 24, No 1*, Split, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i književni krug split, str. 112- 123

Novak, Slobodan Prosperov, 2003. *Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas*, Zagreb, Golden marketing, str. 202,203

Pieniazek-Marković, Krystyna, 2014. *HrvatskiromantičariotkrivajuBosnu*, u knjg. *Sarajevski filološki susreti II*, Sarajevo, Bosansko filološko društvo, str. 282,285

Šicel, Miroslav, 1979. *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb, Matica hrvatska

Šicel, Miroslav, 2004. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knjiga I., Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750-1881)*, Zagreb, Naklada Ljevak d.o.o. str. 132

Tomasović, Mirko, 2002. „Razdoblje romantizma u hrvatskoj književnosti“, u knj. M. Tomasović, *Domorodstvo i europejstvo: rasprave i refleksije o hrvatskoj književnosti XIX. i XX. Stoljeća*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, str. 7, 11-12.

Sadržaj

1) Uvod.....	3
2) Književnopovjesna recepcija rada Matije Mažuranića.....	4-6
3) Obilježja romantizma u putopisu Matije Mažuranića <i>Pogled u Bosnu</i>	7
3.1 O hrvatskom književnom romantizmu.....	7-9
3.2 Analiza romantičarskih elemenata.....	10-11
3.2.1 Romantičarski pejzaž.....	12-13
3.2.2 Hiperbolizacija motivskih opreka.....	14
3.2.3 Uloga narodnih pripovijetki.....	15-17
4) Zaključak.....	18
5) Literatura.....	19